

המשטר בירדן

אלימ מזרחן

בחודשים הראשונים שלאחר מלחמת ששת הימים עלתה יוקרתו של המלך חוסיין בתוך ירדן במידה ניכרת, והוא זכה לאהדה אישית רבה מכפי שזכה לה אי פעם בשנים שקדמו לכך; אולי לראשונה בתולדותיו הוכתר באותה תקופה כמנהיג הטבעי של עמו. ואולם כיום, כתום קרוב לשנתיים ימים למלחמה, איבד חוסיין מידה ניכרת מיוקרתו. תהום רובצת בין תפיסתו המדינית — לבין האווירה הלאומנית השוררת בארצו. אין הוא חופשי עוד לעצב כרצונו את מדיניות הפנים והחוץ של ירדן, וכדי להמשיך ולקיים את משטרו, נאלץ הוא לתמרן במרווח צר ביותר. מהם הגורמים הקובעים כיום את יכולת קיומו של המשטר ההאשמי, ומהי דרכו לעתיד הקרוב? — בשאלות אלה נעסוק להלן.

הבעיות הניצבות בפני המשטר

במרצת 20 השנים האחרונות הפכה הגדה המערבית ליסוד חיוני בהצדקת זכות קיומו של המשטר ההאשמי בירדן. שראה עצמו כיורשה הבכור של הבעיה הפלשתינאית. ואולם, לאור המצב שנוצר במשך התקופה שחלפה מאז המלחמה, אין זה ברור עוד, היהיה בהחזרתה של הגדה כדי להשיב למשטר ההאשמי את הביסוס שאבד לו; להיפך — גם לשליטי ירדן נראה, כי האיחוד מחדש עלול לגרום זעזוע כבד למשטר. אך השינויים הדמוגרפיים והחברתיים שחלו בממלכה במשך השנים, ומשקלם הגדל של הפלשתינאים בגדה המזרחית — ביחוד לאחר מלחמת ששת הימים, בעקבותיה זרמו לאיזור זה רבבות פליטים, כולל חלק מן המנהיגות הקיצונית — גורמים אלה אינם מניחים למשטר ברב־עמון להתחמק מבעיית איחודם של שני האזורים.

יתר על כן, שלא כמצרים וסוריה, הסבורות כי יש ביכולתן לנהל מאבק ממושך, זקוק חוסיין לפתרון מהיר של בעיה זו, ולכך שני פנים:

מן הצד האחד ברור למלך, כי כל דחיה ועיכוב באיחוד שני האזורים והמשך השליטה הישראלית באיזור הקרוי הגדה המערבית יוצרים עובדות חדשות בה — בתחום המדיני כבתחום הכלכלי. גם אם יושב לחוסיין עיקרה של הגדה המערבית, הנה ככל שיארך הניתוק ממנה — כן יחריף משבר היחסים עם אוכלוסייתה לאחר האיחוד המחודש.

מן הצד האחר, אי הצלחתו של חוסיין להחזיר את הגדה המערבית לשלטונו, מערער בהדרגה את יסודות משטרו גם בגדה המזרחית. הגורם העיקרי לכך הוא דעת־הקהל הבלתי־סבלנית בירדן, ובמיוחד הפלשתינאית, ביחס לצעדי המשטר לפתרון השאלה: חוסר־סבלנות זה הוליד קיצוניות מחריפה והולכת בקרב האוכלוסייה הלאומנית, התולה בחוסיין את האשמה במחדלים, אף אם באורח אובייקטיבי לא ניתן היה להשיג יותר משהשיג. לבעיית השטח מתלוות בעיות נוספות, תולדת המלחמה, והחשובות שבהן:

● הבעיות הכלכליות והחברתיות לאחר המלחמה, ובעיקר בעיית הפליטים החדשים מן הגדה המערבית.

● בעיית ההנהגה המדינית הקיצונית של הגדה המערבית, שחלקה עבר לירדן בעקבות המלחמה.

יחידות הגמלים של הלגיון הערבי במצעד

הנהגה זו נלחמת על מעמדה, שכן חשה כי הקרקע נשמטת מתחת לרגליה, והיא שגרמה לתחילתו של תהליך לגיבוש אופוזיציה למשטר.

● זעזוע המפלה בכוחות המזוינים, שגרם, עם גבור הלכי־הרוח הקיצוניים בדעת־הקהל בכלל, להתעוררות רוח לאומנית בקרב חלק מן הקצונה הירדנית, שמגלה נכונות לסייע לפעולות ארגוני המחבלים, ודורש להשיג נשק סובייטי.

● פעולות האיבה ויחסי הגבול עם ישראל.

● מעמדם של ארגוני־המחבלים בירדן, והחרפת פעילות המחבלים משטח ירדן.

● החזקת חיל־המשלוח העיראקי בירדן — מחיר שנאלץ חוסיין לשלם עתה, עקב כניעתו ללחץ הערבי ערב המלחמה.

הקיפאון בשאלת החזרת הגדה המערבית

כבר מלכתחילה, כתום המלחמה, הכיר חוסיין כי הדרך הצבאית להחזרת הגדה המערבית אינה פתוחה בפניה, מכל מקום לא בעתיד הקרוב. משום כך, וכיוון שהזמן פועל נגד יציבות המשטר, מוכן היה להגיע לפתרון מדיני במחיר ויתורים, הן בדיבור והן במעשה, ואף להסכים לשינוי במצב היחסים עם ישראל, תמורת החזרת הגדה המערבית. על כן פעל חוסיין בירדן ובעולם הערבי לרכישת אהדה להסדר כזה.

במקביל ניהל בעולם מסע־הסברה מקיף, המציג את החלטות ועידת־הפסגה בח'רטום כמפנה במחשבה הערבית — במטרה לשכנע את המערב לכפות על ישראל הסדר, בגבול הוויתורים להם היה נכון. חוסיין גם קיווה, כי עבד אנ־נאצר — השרוי אף הוא בלחץ וסובל מאבדן משאבים חיוניים — יתן ידו לפתרון מהיר, ולוא גם במחיר ויתורים.

אך תקוותיו של חוסיין התבדו. למעשה ביטאה ועידת ח'רטום בהחלטותיה את עמדת מצרים, ושימשה מכשיר להגבלת חופש התמרון שלה, במנעה ממנו לנקוט צעד כלשהו להסדר נפרד. חוסיין נאלץ לסגל את צעדיו לעמדה זו, בהעריכו כי אינו יכול לחרוג ממנה — מחשש לקרע פנימי, לבידודו והוקעתו בעולם הערבי, ובהבינו כי הוא נעדר כוח מיקוח כלפי ישראל בהיותו לבדו, בלא תמיכה מצרית. במרווח המצומצם שנותר לו, לאור האמור, ניסה חוסיין לקדם את הפתרון המדיני בדרך היחידה שנראתה בעיניו כריאלית. אך ההתפתחויות בירדן ובעולם הערבי לא הניחו לו מראש סיכויי הצלחה רבים. העובדה כי מצרים עוסקת בהכנות למלחמה הבאה, תוך תמיכה פעילה יותר בפעילות החבלנית, גוררת את ירדן לעמדה דומה, ודבר זה גורם לכך, שהעולם הערבי מחייב את ירדן — שלא מרצונה ובניגוד לאינטרסים שלה — לשאת כמעט לבדה בעול הפעולה החבלנית. התפתחות זו הביאה לכך, שאף בירדן כמעט שאין מדברים עוד על פתרון אחר מלבד הצבאי; ומצב זה מעמיק עוד יותר את התחום בין המדיניות שהגדיר חוסיין בשעתו כריאלית — לבין האוירה בארצו.

(בתוספת מחנות פליטים)

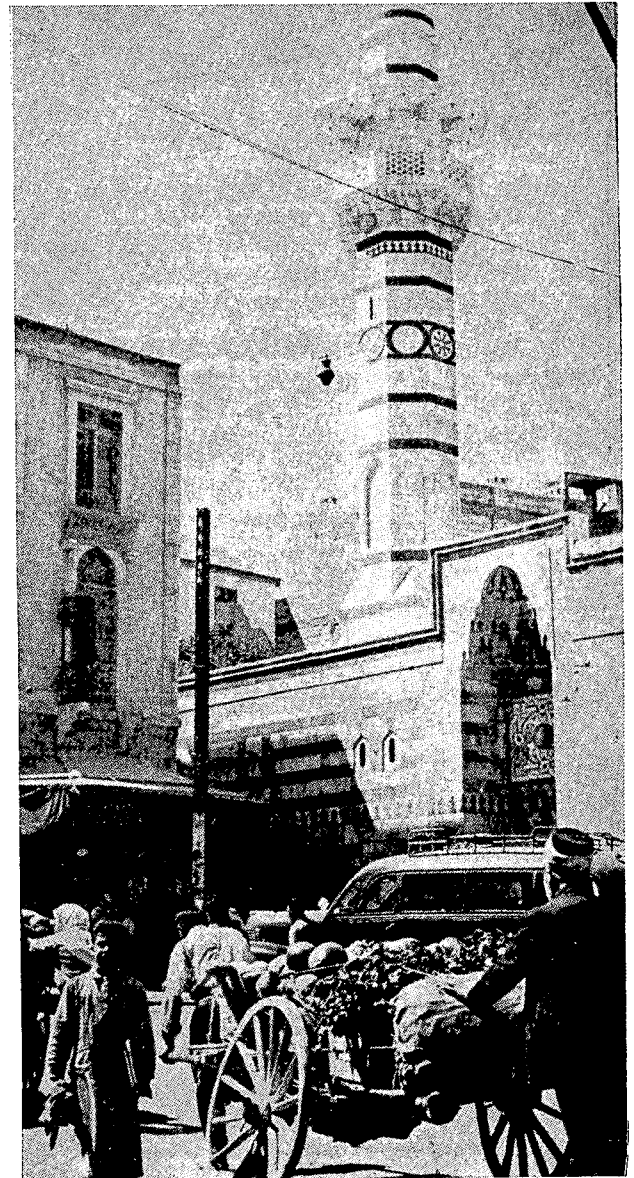

גורמים בהערכת יציבותו הפנימית של המשטר בירדן

חוסר פתרון נראה-לעין למשבר באיזור, והצורך הקונקרטי להכריע בדבר המדיניות כלפי פעילות המחבלים, הביאו מאז ראשית שנת 1968, למאבק בין עמדת המלך לעמדות הקיצוניות של ההנהגה המדינית ודעת-הקהל בירדן. אף כי האופוזיציה לא הגיעה לשלטון ואינה נוטלת בו חלק, נאלץ המלך להכיר בעובדה שידיו כבולות כמעט לחלוטין נוכח התביעות הלאומניות, ועליו להודות עמן יותר ויותר. יתרה מזו: גם אותה פעילות מוגבלת שקיים המלך בהתאם להשקפתו על המשבר — נאלץ היה לנהל לבדו, כמעט ללא סיוע עוזריו הקרובים ביותר, ובהם ראשי-הממשלה ושרי-החוק.

בחודשים האחרונים, מאז ההכרעה ההדרגתית במאבק על קריה-פעולה, לא חלו זעזועים קיצוניים במשטר, אך חלה החרפה במרבית התחומים הקובעים יציבות זו; דבר זה גרם

רחוב ברבית-עמון

להחלשת המשטר — אך ההתרופפות לא הגיעה עדיין לידי משבר, שכן הגורמים העלולים לסכן את המשטר, בירדן עצמה ובעולם הערבי בכלל, אינם מעוניינים כרגע לנצל את חולשה תו של חוסיין ולהפילו.

בהתפתחויות שחלו לאחרונה בירדן בולט בעיקר השינוי במשקלם של שניים מתחומי המדיניות בירדן: מעמד ארגוני המחבלים בה, ומשקלו של חיל-המשלוח העיראקי, ובהשפעתם של שני אלה על מדיניות המשטר. אשר לגורמים האחרים — עמדת הצבא, גיבוש אופוזיציה למשטר והיחסים בצמרת המשטר עצמה — לא חלו לאחרונה התפתחויות בולטות, והתהליך בהם הוא אטי ומוצנע יותר.

הקיפאון הממושך בפעילות המדינית ביחס למשבר, עמדת מצרים הקוראת להכנות למלחמה, עליית קרנם של ארגוני המחבלים, המצב בגבול עם ישראל והיפגעות אוכלוסיית ירדן — כל אלה גרמו תחושה של חוסר-אונים ופטליזם — מחד גיסא, והיתפסות לפתרונות קיצוניים של מלחמה ופעולה חבלנית — מאידך גיסא. הציבור הירדני חש, כי השלום עדיין ממנו והלאה, כי מדינות ערב עדיין אינן מוכנות לצאת למלחמה — ולפיכך ארגוני-החבלה בלבד הם הם השומרים על גחלת הכבוד הערבי בפגעים בישראל. גם מרבית הצמרת המדינית מזדהה עם פעילות הארגונים, וקוראת לפתרון המשיבר בדרך הצבאית.

לדרך-חשיבה קיצונית זו תורמות גם הבעיות החברתיות והכלכליות שנוצרו בעקבות אבדן הגדה המערבית, וזרימת רבבות הפליטים לגדה המזרחית. מצב זה עורר בקרב אוכלוסיית הערים, ובעיקר בין הפליטים, ביקורת חריפה על אולת-ידיה של הממשלה. השלטון מואשם באי-דאגה להגנת המדינה מפני התקפות ישראליות, בהזנחת הטיפול באנדרל-מוסיה השוררת במדינה, ובניהול מדיניות כושלת באשר לפעילות המחבלים. בתחום אחרון זה שרוי השלטון בין הפטיש לסדן. מצדדי פעילות המחבלים תוקפים אותו על אי תמיכתו בה, ואילו מתנגדיה תוקפים אותו על אי ריסונה. עקב התהום שבין תפיסתו המדינית של המלך חוסיין עצמו לבין האווירה השוררת בארצו, והביקורת על מדיניות המשטר — איבד חוסיין מידה רבה מיוקרתו, ומן הדימוי של "גיבור-המלחמה" שבנה לעצמו בעת המלחמה ולאחריה.

מעמדם של ארגוני-המחבלים וחיל-המשלוח העיראקי בירדן

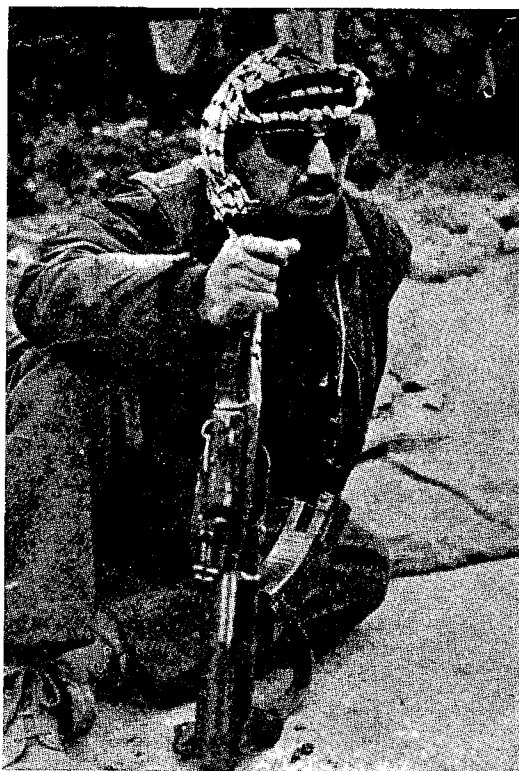
ארגוני המחבלים

מאז יוני 1968 נאלץ חוסיין להכיר רשמית במעמדם של ארגוני המחבלים בירדן, ולהגיע עמם לידי הסדר, שמטרתו — הטלת "הגבלות מוסכמות" על פעילותם. ואולם, למעשה הפרו הארגונים את ההסדר כרצונם, בלא שיוכל המשטר לכפות עליהם את קיומו. חוסיין נאלץ להגיע לידי הסדר זה למרות הסכנה שבגמול ישראלי והאיום על ביטחון המשטר הכרוכים בו, הואיל ולא הצליח להשיג הרשאה מעבד אנ-נאצר ומשליטים ערבים אחרים להגבלת פעילות המחבלים בירדן; ובלא הרשאה כזאת, לא יכול היה להצדיק את דיכוי הפעילות החבלנית בעיני דעת-הקהל בארצו ובעולם הערבי שמסביב. ההתנגשות בין המשטר לארגוני-המחבלים באוקטובר-נובמבר

חיל המשלוח העיראקי

המלך חוסיין לא ראה מעולם בעין אוהדת ביותר את הימצא אותו של חיל-המשלוח העיראקי בירדן. אך מאז הפיכת הבעת' האחרונה בעיראק גברו חששותיו, ולאחרונה גם עקב גורמים נוספים:

- הידיעות כי קצינים עיראקים דנים בתרומה פעי-לה מצדם להפיכת המשטר הירדני בכיוון הרצוי למשטר הבעת' בעיראק.
- פעילות צבאית של חיל-המשלוח המנוגדת לאי-טרסי המשטר הירדני כמו ההפגזה העיראקית בליל 2-3 בדצמבר 1968 על עמק בית-שאן, אשר נבעה מיוזמה עיראקית עצמאית.
- תיגבורו, בתקופה האחרונה, של חיל-המשלוח, העשוי לנבוע מכוונות שאינן דווקא צבאיות-טהורות.

יאסר ערפאת, מנהיג „אל-פתח“

אמנם, עד כה אין כל עדות לכך שהעיראקים מתכוונים לפעול באורח אקטיבי להפלת המשטר בירדן — אך חיל-המשלוח תורם לערעור יציבותו של המשטר משלוש בחינות:

א. במקרה של סימנים להתערערות המשטר הירדני, עשוי כוח זה לפעול להפלתו „בכיוון הרצוי“, ואף לעשות יד אחת לשם כך עם קבוצות ירדניות בעלות אינטרס דומה, או עם ארגוני-מחבלים.

ב. יתכן כי קצינים עיראקים מקיימים מגעים בודדים עם קצינים ירדנים למטרות „הסברה“ ותתרנות.

1968 היתה העימות החמור הראשון ביניהם מאז המלחמה בעקבותיה, ובעקבות ההסכם שנחתם לאחריה, נוצר המצב הבא:

- המשטר הצליח להחזיר לעצמו במידה מסויימת את השליטה ברבת-עמון ובערים האחרות, ולכפות על הארגונים, ולוא חלקית, כללי-התנהגות שנועדו לחסל את המעמד של „מדינה בתוך מדינה“ אותו ביססו לעצמם. בפעולתו הוכיח המשטר, כי לרשותו עומד כוח צבאי המשמש לו בעת צרה נגד הסגת-גבול מצד ארגוני-המחבלים. אולם גם הצלחה זו היתה זמנית.

- המשטר לא הצליח לחסל את מעוזיהם של ארגוני-המחבלים במחנות-הפליטים, בעיקר ברבת-עמון עצמה. מחנות אלה ממשיכים להיות מבצרי הארגונים, ומצבורי-הנשק שבתוכם, ועוצרים כוח להתנגשויות עתידות עם המשטר אם תפוצנה.
- הארגונים שומרים על עצמאות מבצעית כמעט מוחלטת ביתר אזורי ירדן, תוך הפרה מופגנת של סעיפי ההסכם המגבילים להלכה את פעילו-תם המבצעית באזורי הגבול.
- תוצאותיו של כינוס „המועצה הלאומית הפלש-תינאית“ בקהיר בראשית פברואר 1969, שבו השתלט „פתח“ על עמדות מפתח ב„אש-פ“ — מהוות התפתחות חמורה לגבי המשטר הירדני, מבחינות אחדות:

- יש בכך ערעור נוסף במאמץ ההסברה הירדני, המנסה להסיר מעל ירדן את האחריות לפעולות החבלה הנערכות משטחה. לאור מעמדו הרשמי של „אש-פ“, כגוף שהוקם על-ידי הפסגה הערבית — בניגוד למעמדו הבלתי-רשמי של „פתח“ — יש בתוצאות הכינוס משום דחף נוסף להפיכתה של ירדן לבסיס הרשמי והמוכר של המחבלים.

- כוונותיו של יאסר ערפאת, מנהיג „פתח“, להעביר לירדן את גודי „צבא השחרור הפלשתינאי“ — ובעיקר הגדודים המצריים — במתכונתם האורגנית, מסבכות את ירדן עוד יותר. אם תמומש כוונה זו, יוכנס לירדן „חיל-משלוח פלש-תינאי“ — שלא יימצא בשליטתה של ממשלת ירדן, שיוכל להציג לה דרישות, ולהגביל עוד יותר את שליטתה במדינה, והעלול לסבכה עוד יותר בתגובות-גמול ישראליות. אמנם, בינתיים נדחתה העברת היחידות המצריות לירדן, עקב סירובו של המשטר, אך נראה כי הפרשה עדיין לא נסתיימה.

- הצירוף החדש בהנהגת „אש-פ“ של ראשי „פתח“ עם מנהיגי-אופוזיציה פלשתינאים, עשוי לשוות לה בעתיד צביון של סמכות פלשתינאית מעין-ממשלתית מוכרת. גוף זה עשוי לדרוש לעצמו סמכויות נרחבות יותר ויותר בתוך ירדן, וללבוש בהדרגה תדמית של ממשלת ירדן שלאחר-המשטר-הנוכחי.

של אש"פ — אולם, עד כה לא היה בפעילות זו כדי להרים תרומה של ממש לעליית משקלה של הקבוצה.

צמרת המשטר

כזכור, מאז סוף שנת 1967 נתגלעו בקיעים בצמרת המשטר, כולל חילוקי-דעות בין חוסיין לעוזריו הקרובים, ובראשם ראש-הממשלה הקודם, בהג'ת את-תלהוני, ומחליפו, עבד אל-מונעם רפאעי. עם זאת נאלץ המלך להחזיק בתלהוני תקופה ממושכת — הן בשל התמיכה בו מצד גורמי פנים וחוץ, והן בשל חוסר מועמדים מתאימים אחרים. נראה כי ממשלת תלהוני תאמה את מצבו של המשטר, שכן באמנות רבה הצליח ראש-הממשלה למנוע התנגשות מרחיקת-לכת בין המשטר לגורמים הקיצוניים המתנגדים לו, ולהרחיק את גורמי האופוזיציה מן השלטון. הוא הצליח להציג כלפי הגורמים הלאומנים חזית לאומנית צרופה של הזדהות עם ארגוני החבלה ושיתוף-פעולה עם מצרים, ובחסותה של זו האחרונה למנוע דריסת-רגל בשלטון מנציגי „הליכוד הלאומי“ ודור מיהם. מבחינה זו היתה הצלחתו של תלהוני ניכרת, עד כי חוסיין קיבל בדרך כלל את הקו של ראש-ממשלתו — כולל הכרה בלגיטימיות של פעולות המחבלים, וקריאה למדיניות ערב לסייע להם. ראש-הממשלה החדש, רפאעי, הבהיר כי ימשיך אף הוא בקו זה, ואף יקשיח אותו.

הגורמים המייצבים

מול ההחרפה בתחומים דלעיל, העשויה לסייע בערעור המשטר בירדן, יש לציין שלושה גורמים מייצבים:

● מצבו של חוסיין כמות שהוא נוח למשטרים במדינות ערב האחרות, להם אין כיום עניין מיידי בהפלתו. יתר על כן: תלותו של ירדן בעמדה המצרית ביחס לפתרון המשבר אינה חריטית לחלוטין — גם עבד אנ-נאצר זקוק לתמיכה הירדנית, כדי שיוכל להציג חזית ערבית מאוחדת בזירה הבינלאומית, ולחזק את עמדתו בזירה הבינ-ערבית. סביר להניח, שאף אם היה חוסיין סוטה במידת-מה מן התכתיב המצרי, היה נשיא מצרים מהסס לשבור את החזית עמו; דבר זה הוכח במהומות נובמבר 1968, שבהן סירב עבד אנ-נאצר לנקוט עמדה מוצהרת לצד ארגוני-המחבלים. עם זאת, העובדה שהוא התיר באוקטובר-נובמבר 1968 לפתח לשדר מקהיר שידורי תעמולה חריפה נגד שליטי ירדן — מבהירה, גם לחוסיין עצמו, כי שליט מצרים לא יימנע מלהקריבו בעת צורך למען האינטרסים שלו עצמו, בלא שיתחשב ב„אחוות הלוחמים“ שביניהם. גם הדיבורים הנשמעים מכיוון משטר הבעת' העיראקי מבהירים לחוסיין את האיום הצפוי לו, אם יסטה מן המצופה ממנו.

● האוירה בירדן היא אמנם לאומנית, ששה-אלי-קרוב, אנטי-ישראלית ואנטי-אמריקנית — אך בינתיים אינה מגלה סימני מהפכנות סוציאליסטית, אף כי אין בעובדה זו כש-לעצמה כדי לערוב לעתידו של המשטר.

● נראה, כי מצבו הנוכחי של המשטר בירדן נוח למדי לארגוני-המחבלים, העשויים לסבול אם יוחלף וזאת — מן השערים הבאים:

א. המשטר אינו פועל נגדם ונמנע מהגבילים בצורה ממשית.

ג. האיום הטמון בכוח העיראקי תורם, כאמור, להגברת חופש פעולתם של ארגוני-המחבלים.

לסיכום, ההתפתחויות שחלו לאחרונה במעמדם של ארגוני-המחבלים וחיל-המשלוח העיראקי לא הביאו לשינוי יסודי במשקלם בכלל הגורמים המשפיעים על יציבות המשטר, שכן שני גורמים אלה באו לידי ביטוי בצורה דומה גם בעבר. אי לכך אין הם מאיימים בטווח הקרוב על קיום המשטר, אף כי הם תורמים לצמצום נוסף בחופש-התמרון שלו, ועשויים להגיע לידי עימות עמו בעתיד הרחוק יותר.

הגורמים הפנימיים האחרים בקביעת יציבות המשטר

הצבא היה ונשאר גורם-הכוח המרכזי במערכת הכוחות הפנימיים בירדן; אך למעשה משלם חוסיין כיום את מחיר השינויים שנעשו בצבא החל מיולי 1964, עם סילוק החלק העיקרי של הפיקוד הבכיר, הוותיק והנאמן. עתה הונהג גיוס הובה, בעוד שעד 1964 היה הצבא בעיקרו „גיס נבחר“, ששימש כמכשיר בידי המשטר להשלת מדיניותו. מאז השינויים לא זו בלבד שהצבא איבד חלק ניכר מתכונתו כמכשיר בידי המשטר, אלא אף הפך בבואה להלכי-הרוח המדיניים הקיימים באוכלוסייה בכלל. כלפי חוץ נשמרת עדיין המשמעת הצבאית המיכנית, וחוסיין נהנה כנראה מתמיכתה של הקצונה הבכירה ומהאדרת חלק ניכר מן הקצינים הזוטרים והחיליים הוותיקים. כך, למשל, בעת הפעלת הצבא נגד ארגוני-המחבלים ברבת-עמון — זרקא בראשית נובמבר 1968 לא נודע על תופעות של חוסר-נאמנות. אך נראה כי המשטר מעריך, שלא יוכל להסתמך על הצבא בכל מקרה, ולהטיל עליו משימות המנוגדות להלכי-הרוח של דעת-הקהל המי-ליטנטית.

הפגזות ארביד עלי-ידי ישראל ביוני 1968 עוררה גל של תסיסה בצבא הירדני, ונשמעה בו הדרישה לחימוש סובייטי, עד כי המשטר נאלץ לפתוח במסע-הסברה נרחב ביחידות להרגעת הרוחות. מסע ההסברה, ובואם של משלוחי הנשק האמריקני הראשונים לירדן, היו גורם ממתן, אך הסערה לא שככה כליל. ואף שההתמרמרות לא הגיעה עדיין לידי ביטוי ממשני נגד המשטר עצמו, הנה גורמים אחדים, ובהם מאלה שצוינו לעיל, עשויים להשפיע בכיוון זה בעתיד. על גורמים אלה נמנים אי שביעות-הרצון הכללית בירדן והרגשת חול-שתה הצבאית של ירדן מול ישראל.

פעילות אופוזיציונית

אין עדיין בירדן פעילות מפלגתית אופוזיציונית-מהפכנית בעלת משקל של ממש. אמנם, קבוצת „הליכוד הלאומי“, בראשותו של סולימאן נאבלסי, הפכה בהדרגה — מאז החלה להתארגן בפברואר 1968 — לאופוזיציה התורמת בפעילותה להתרפת הלאומנות במדינה; אך עם זאת לא הצליחה הקבוצה ליצור לעצמה בסיס ארגוני ועורף ציבורי, בירדן ומחוצה לה, ופעילותה עד כה היתה מקוטעת ובלתי-סדירה. לאחרונה פעלה הקבוצה בנסותה להתייצב בחזית אחת עם ארגוני-המחבלים ולארגן קבוצות דומות להם בגדה המערבית ואף הצליחה להחדיר כמה מחבריה להנהגה החדשה

ב. בפעולותיהם נגד ישראל אין הם חייבים להתחשב בביטחון המשטר.

ג. חולשת המשטר מקנה להם עצמאות ארגונית, שממנה לא נהנו בעבר, במדינות שסייעו לצמיחתם, כגון סוריה ואל-ג'יריה; דבר זה איפשר להם להשתחרר במידה מסוימת מן התלות במשטרים של אותן מדינות.

ד. משטר חדש בירדן, לאומני ככל שיהיה, יצטרך להתחשב בראש-וראשונה באינטרסים הממלכתיים ובצורכי קיומו, ול-הגביל יותר את הפעילות החבלנית.

ואולם, יש לזכור כי נימוקים אלה אינם חזקים דיים למנוע חיכוכים בין המשטר לארגוניהם המחבלים, אם ינסה חוסיין להת-מיר את יחסו כלפי הארגונים. בסוגיה זו די אם ידמו האר-גונים משום מה כי המשטר החמיר את יחסו כלפיהם — כפי שאירע בעקבות חטיפת חסן אל-אטרכ באוקטובר 1968 — כדי להצית חיכוכים.

המשטר מתארגן להגנה

בחודשים האחרונים ניכרת פעילות כלשהי של המשטר להגנה עצמית: ראשית, בהקמת יחידות ביטחון ממר-כנות במחצית 1968 והרחבתן בעקבות מהומות נובמבר 1968. שנית, בניהול שיחות ומגעים באמצע 1968 עם ראשי שבטים בדויים, בעיקר בדרום ירדן, במגמה להבטיח את נאמנותם למשטר לעת ועזועים. שלישית, בארגון מחדש של זרועות הביטחון בדצמבר 1968 — כולל החזרתו של ליוא (מיוגר גנרל) מוחמד רסול אל-כילאני, מי שהיה ראש המר-דיעין הכללי ומראשי הלוחמים בפעילות החבלנית בירדן, לתפקיד ראש הביטחון הכללי (המשטרה).

דרכו העתידה של המשטר

אף שקיימים בירדן גורמים העלולים לסכן את קיום המשטר, הנה במצב הנוכחי אין הם חפצים — או מסוגלים — לנסות להפילו לאלתר. כך יכול המשטר להמשיך להתקיים — כל עוד לא ינסה לערוך תפנית שתקומם גורמים אלה נגדו. בעת ובעונה אחת, גורמים אלה חזקים דיים לכבול את ידיו של המשטר ולא לצו לצעוד במסלול המוכתב לו — בעיקר בנושאי המשבר באיזור ופעילותם של ארגוני-המחבלים.

כיום ברור, כפי הנראה גם למלך חוסיין, כי החזרת הגדה המערבית לשלטונו — לא תחזיר את מצב המשטר בירדן לקדמותו. סביר להניח, כי החזרת הגדה המערבית תגרוור בעקבותיה חיכוכים פנימיים חזקים, העשויים לזעזע קשות את יציבות המשטר. הערכה זו חדרה — בחודשיים האחר-ונים, לפחות — להכרתם של ראשי המשטר, יזוהי אחת הסי-

לסיכום

בות להצהרותיו האחרונות של חוסיין, על נכונותו לשינויים במעמד הגדה המערבית, כולל אף מתן אוטונומיה לה.

לנוכח כל הגורמים הללו מנסה חוסיין לתמרן בין הלחצים והמגבלות, כדי להמשיך ולקיים את שלטונו. באורח בסיסי דבק הוא עדיין בקו הקודם, של שימת דגש על המאמץ המדיני לפתרון המשבר, תוך הפגנת „מתנות“ ונכונות ל„ויתורים“ מסוימים מצד הערבים. מבחינה זו יצא חוסיין מעודד מן האוירה שבה התקבל בביקורו האחרון בארה"ב, ויש להניח כי בחודשים הקרובים יתמיד להצביע לפני עמו ומדינות ערב על הסיכויים שנפתחו להשגת פתרון מדיני עם חילופי הממשל בארה"ב. אולם אם יתמשך הקיפאון בהשגת ההסדר, נראה כי לטווח הארוך יותר מתכוון המלך לנקוט בשתי דרכי-פעולה:

● יתר הזדהות עם הקו המצרי הקשות, תוך הדגשתה של דרך הפתרון הצבאי. בהקשר זה ניתן גם להסביר את חתירתו של חוסיין לקיום ועידת-פסגה ערבית: הואיל ואינו יכול לקוות להשיג מן הפסגה הר-שאה להסדר מדיני נפרד עם ישראל, ונראה גם כי אין זו מגמתו, ניתן להניח, כי במסגרת החלטת כללית של הפסגה על כוננות למלחמה הבאה, יוכל להשיג שלושה יעדים:

האחד — מרחב-נשימה של אי-עשייה, הואיל והחלטת כללית על כוננות למלחמה אינה מחייבת פעולה מיידית, וכיוון שעיקר האחריות למלחמה העתידה תוטל על מצרים, ועל מדינות ערב בכללן.

השני — לגיטימציה מבית, שכן בחסות החלטת כזאת יוכל חוסיין לנסות להסיר מעליו את לחצם של ארגוני המחבלים והחוגים הלאומניים — בטענה כי הכנות-של-ממש למלחמה מחייבות את ריסונם של אר-גוני המחבלים, כדי למנוע מלחמה בטרם עת.

והשלישי — אפשרות של לחץ נוסף על ארה"ב, באמצעות האיום במלחמה, כדי שזו תאלץ את ישראל להחזיר את הגדה המערבית, על בסיס שאינו שונה במהותו מהסדר שביתת-הנשק משנת 1949. ואמנם, בביקורו האחרון בארה"ב הציג חוסיין תמונה של סכנת הידרדרות בלתי-נמנעת למלחמה — אם לא תתקבל תכנית ההסדר „המתונה“ שלו, ואם לא ישיגו המעצמות הסדר באזור תוך חודשיים-שלושה.

● הסרת האחריות הבלעדית מירדן לבעיה הפלשתינאית ולפעילות החבלנית. הדבר משתמע מהצהרות אחדות של חוסיין בחודשים האחר-ונים, על נכונותו לוותר על ריבונותו על הגדה המערבית, אם ירצו בכך הפלשתינאים.

המשטר הירדני מתמודד בגורמים המצמצמים ביותר את חופש פעולתו, והעלולים לסכן את עתידו. כדי לנסות לרופף לחצים אלה ולהקנות לעצמו חופש תמרון, חייב המשטר לגלות יוזמה לקביעת דרכו העתידה. בשלב זה עדיין מעטים הסימנים מכדי לקבוע איזו דרך תבור לה ירדן — התפנה לפתרון צבאי וליתר הזדהות עם הקו המצרי, או תנסה להסיר מעליה את האחריות הבלעדית לבעיה הפלשתינאית ולפעילות החבלנית. סביר להניח, כי חוסיין ומקורביו מקווים לפעול בשתי הדרכים גם יחד. אך למעשה קיים ניגוד בין שני קווי-פעולה אלה, וקשה להעריך את הדרכים שבהן עשוי לנקוט המשטר הירדני, אם ירצה להשתחרר מן התדמית של מבוכה וחוסר-החלטיות, בה הוא מזוהה כיום בעיני דעת-הקהל, וביחוד — זו שבגדה המערבית.